

Др. Милутић Л, Буричић

Државни универзитет у Новом Пазару

УДК: 371.3 :: 21/27

Примљено: 16. децембар 2009.

Стручни чланак

РЕЛИГИЈСКО ОБРАЗОВАЊЕ У ДРЖАВНИМ ШКОЛАМА

У овом раду аутори се продубљено баве истраживањем религијског образовања у државним школама. Религијска настава може бити конфесионална и некофесионална. Аутори су, најпре, дали краћак историјски преглед изучавања верске наставе, почев од четвртог века када је хришћанство постала државна религија у Римском царству. Затим је истражена разлика појединим карактеристикама верске наставе у савременим европским државама, а након тога неконфесионалној настави о религијама. На крају, аутори се посматрају верско образовање у контексту права на вероисповест као људског права, гарантованог међународним конвенцијама и уставом.

Кључне речи: образовање; религија; право на образовање; право на вероисповест.

І. Увод

У свету су облици религијског образовања различити и зависе од друштвено-политичког уређења државе, врсте школе (општеобразовне, стручне) и степена школовања (обданишта, основне, средње школе и сл.). Оваква настава може бити конфесионална, тј. настава о религијама („верска настава“) или веронаука, односно катехеза, а може бити и неконфесионална настава о религијама.

Покушајмо се на кратко вратити у прошлост како се изучавала верска настава и сагледајмо неке примере из ње.

II. Кратак историјски преглед

На почетку морамо указати да смо наше истраживање усмерили првенствено на хришћанске земље, тј. првенствено евро-азијске земље, у којима црква почиње да отвара своје школе тек од 6. века, тј. по распаду Римског царства и престанку класичних античких школа.

Познато је да од IV века Хришћанство постаје државна религија у Римском царству (324г.). До VI века хришћанска црква делује кроз класичне школе, настојећи да спречи паганске утицаје и ширење паганске литературе, препоручујући читање Светог писма, чиме је вршила утицај на образовање.

У том периоду (IV-VI век) хришћанска црква се највише бавила катехезом за одрасле, тј. покрштавањем и придобијањем помоћу придика, присталице за узоран хришћански живот уз вероисповест и основне молитве. Учењем деце највише су се бавили родитељи и кумови.

Класичне античке школе које су биле повезане са митологијом и паганством прихватане су као нужност јер су пружале опште образовање (читање, писање...), без којих хришћанско образовање, тј. религиозне студије не би биле могуће¹.

Од VI-VIII века формирају се манастирске, жупанијске и бискупске школе са потпуно клерикалним садржајем и структуром, а то значи да су сви наставни предмети од музике до математике прилагођени потребама цркве.

У периоду каролинске ренесансе (IX-XIII век) паганска култура враћа се у школе преко књижевности, права и филозофије.

У црквеним школама вршила се репродукција клера а у световним школама (нарочито у италијанским градовима-државама) изучавале су се практичне науке, као што су: медицина, биологија, алхемија, слободне уметности и др. Црквене власти су такве школе сматрале паганским², а данас их неки сматрају лаичким (јавним) школама јер су их основале тадашње државе-градови, који су били трговачки и културни центри.

Пети латерански концил (1512-1517) утемељио је црквену концепцију васпитања која је морала да буде хришћанска. То значи да у класичним школама

¹ H. L. Marrou, *Historie de L'edication dans L'antique, II Sevil*, Paris 1981, 137.

² A. Clause, *Intraduzione storica ai problemi dell'educatione*, La Nuova Italia, Firenze, 1974, 109-110.

мора постојати настава религије, мора се подржавати практичан хришћански живот и учествовати у литургијама³.

Протестантска реформа раздвојила је читаве народе од политичког ауторитета и власти, а у тим земљама значајан утицај на образовање имали су Лутеров Малили Катехизис за и обичне вернике, као и Велики катехизис за наставнике и свештенике. По Лутеру основни задатак школе је да образује, а не да васпитава. Учећи школу човек стиче компензације за вршење световне службе у смислу испуњавања божје воље. По њему школа није „хришћанска“ зато што тежи формирању или васпитању у религиозном смислу, већ зато што помаже човеку да испуни задатак од Бога⁴.

У време просветитељства и рационалне филозофија све више се придаје значај људском разуму, а умањује значај откровења и верских истина.

Заслужује нарочиту пажњу Русово становиште да деци треба дозволити да сазру пре него што почнемо да их учимо верским истинама⁵.

У 18. и 19. веку државе законом почињу да уводе своје школе за све грађане, и то Пруска (1717), Аустрија (1774), Француска (1801), Италија (1848). Законским прописима у школским програмима уведена је „веронаука“ као посебан предмет, тј. као један од предмета, што је свакако изазвало незадовољство код црквених власти.

За време Наполеонове власти држава је увела свој катехизис без одобрења цркве, а самим тим преузела наставу католичке религије без искључиве надлежности цркве која је господарила васпитањем и образовањем од VI-XIX века.

Црква (римокатоличка) када није имала других могућности закључивала је конкордате са државама (нпр. Аустрија 1855. г.) и уредила да католичка омладина буде васпитавана у смислу са учењем католичке цркве, а црквено образовање почиње да се стиче од основне школе.

Црква је велики ослонац за друштво у целини, видела у забрани верске наставе у школи, сматрајући штетним неутралне школе за које се сматра да су

³ E. Garin, *Educazione umanistica in Italia*, Laterza, Roma-Bari 1978.

⁴ M.C. Laurenzi, „*Lutero, Opere Scelte IV*“, Claudiana, Torino, 1990.

⁵ J. J., Rousseau, *Emile*, Paris, 1858, 301-303.

арелигиозне да омладину одвајају од корена и одузимају им се начела, јединство и синтезе⁶.

На крају овог кратког историјског приказа религијског образовања у школама, практично римокатоличког образовања, сматрамо да је значајно истаћи да је 1847 италијански краљ Карло Алберто формирао министарство за јавно школство и већ 1848 године протерао зуите из краљевства, а самим тим и одузео им црквени монопол на школско образовање.

Ипак италијанска држава није била довољно јака да оствари потпуно одвајање цркве од државе у области образовања, тако да су полемике око религијске наставе у школама окончане тек 1877 године, доношењем закона Цоппино који је укинуо обавезну наставу и катехизис као наставну материју у основној школи⁷.

После I светског рата Мусолинијева Влада вратила је у све државне школе „веронауку“ коју су предавали наставници које је одређивала црква. Родитељима је дата могућност да на почетку школске године траже-моле за ослобађање свог детета од веронауке. Такво стање је суштински трајало до 70-их година прошлог века.

Практично полемике око верске наставе („веронауке“) у јавним школама, трају од њеног увођења до данашњег дана.

III. Неке карактеристике наставе религије у европским земљама

Поједностављено се може рећи и сагледавати статус наставе религије у данашњим европским земљама кроз три типа односа:

1. Конкордата тј. уговор између државе и Римокатоличке цркве тј. Ватикана који поред осталих питања обухвата и наставу религије. По правилу наставу религије обезбеђује држава, а њен садржај и дидактичка средства обезбеђује црква. Положај наставника изједначен је, радноправно статусу других наставника, с тим што му црква може опозвати мандат. У Аустрији, Немачкој и Великој Британији „вероучитељи“ се школују на државном универзитету. Похађање верске наставе за ученике, у принципу, слободно је.

⁶ С. Sarnataro, *L'insediamento della religione cattolica*, Edizioni Paoline, Milano 1994.

⁷ N. Pagano, *Religione e liberta nella scuola*, Claudiane, Torino, 1990, 22-24.

Навешћемо неке од земаља у којима се настава религије изучава на основу конкорда, а то су: Аустрија, Немачка, Италија, Шпанија, Португалија, Француске покрајине Алзас и Лорена и др.

2. Државна црква (англиканска у Великој Британији, Лутеранска у Скандинавији, православна у Грчкој), има наравно утицаја на религијску наставу у школама.

3. Раздвајање државе од цркве и цркве од државе „гарантује ученицима у јавној школи слободу култа и религиозне наставе“ (Француска, закон из 1959).

Можда би се и као четврти тип односа о увођењу религијске наставе могле поменути земље из бившег социјалистичког система које се журе да уведу веронауку у школе како би тиме што пре исказале своје тзв. демократско и европско усмерење. За сада су томе процесу одолеле Словенија и Албанија.

Поборници идеје о одвојености цркве од државе тј. државе од цркве, успели су да ту идеју остваре. Истичемо пример Француске за коју се не може рећи да је неевропска и недемократска земља, а у њој је спроведен у потпуности принцип одвојености цркве од државе тј. у основним и средњим јавним школама нема религијске наставе.

Правно уређење верске наставе у европским земљама је различито. Примера ради у Немачкој настава религије загарантована је уставом, док су Аустрија, Белгија и Велика Британија законом увеле обавезну религијску наставу и ако она није загарантована уставом. Швајцарска је омогућила школама да законодавством регулишу религијску наставу у школама. Раније поменуте државе које су конкордатом уредиле односе са „светом столицом“ и данас су задржале те односе.

Може се рећи да је седамдесетих година прошлог века промењен садржај религијске наставе у школама, тј. са библијских садржаја прешло се на егзистенционална питања, тј. стања и ситуације са којима се појединац суочава у свету. Суштински то значи: како повезати искуство данашњег ученика са религиозним искуствима хришћанске традиције⁸.

Треба истаћи да промене у свим земљама нису ни истовремене ни истоветне.

⁸ R. Savez, *Nemčija*, u: *Kateletsko-pedagoški leksikon*, KC, Ljubljana, 1992, 436.

Сматрамо интересантним истаћи принцип „слободе савести“ ученика и наставника, у државама које имају конфесионалну наставу религије у школама, (тј. обавезан је школски предмет и уписивање је аутоматско), ученици имају могућност ослобађања од те наставе, тј. могућност исписивања.

Наравно овај предмет ученици могу и да бирају.

По правилу до 14 године о праву ученика религијску наставу одлучују његови родитељи, док у Грчкој, Швајцарској и Португалији ученик тек са 16 година одлучује самостално да ли ће похађати наставу религије или неће.

Стручна и професионална оспособљеност наставника за извођење наставе из религије различито је уређена од посебних државних факултета-Велика Британија до случаја да црква даје потврду наставнику да може изводити наставу, а то најчешће значи да је хришћанин са хришћанским животом и католичким уверењем.

Правно је интересантан и поучан пример Србије које је и поред изричите условне норме о одвојености верских заједница од државе, увела верску наставу у јавне школе 2001. године одлуком Владе. Планове о извођењу наставе доносили су министри вера и министри просвете на предлог седам верских заједница за које је уведена верска настава у јавне школе.

Уставни суд Србије није утврдио да су ове радње биле у супротности са Уставом Србије. Наравно, читав поступак је и озакоњен (2002. године), тј. извршене су потребне законске измене да би се обезбедила законитост, за увођење верске наставе (као алтернативни предмет).

IV. Да ли је неконфесионална настава прикривена веронаука?

Као што смо напред истакли у Француској и САД, у јавним школама нема ни веронауке ни конфесионалне наставе религије. Наглашавамо да у Француској веронаука је, под одређеним условима дозвољена у школским просторијама, али ван наставе, а током наставе само у покрајинама Алзасу и Морени, где из историјских разлога она има друкчији статус. Предлози за увођење неконфесионалног предмета „религијске културе“ у француске јавне школе и настава религије у америчке, поштују условне норме тих земаља о одвојености цркве од државе.

Веронаука се разликује од наставе религије по циљу увођења у школе и нарочито је то видљиво у италијанском школском образовању. Веронаука је намењена пре свега деци католичких родитеља да би се увела у католички религиозни живот. Настава католичке религије у школи намењена је свој деци, без обзира на њихову верску припадност. По правилу може да је похађа ко жели. Црква објашњава потребу за овом наставом својим доприносом општим циљевима: „целокупном“ васпитању деце, развојем морала, способнијем и одговорнијем одлучивању, итд. Црква своје религијско образовање остварује посредно.

По правилу неконфесионална настава у јавним школама подразумева да то не може бити веронаука, ни конфесионално заснована настава одређене религије (исламске, православне, римокатоличке, евангелистичке...)

За неконфесионални предмет карактеристично је да садржину уџбеника, образовање наставника и сл. дате истим државним институцијама као и за друге образовне школске предмете.

Конфесионална настава одређене религије и веронауке обично су у целини или делимично, дате појединим црквама.

Оправдање увођења конфесионалних предмета у јавне школе образложене су потребом упознавања и стицања знања о различитим религијама са посебним освртом на хришћанство као религију средине. Реално је за очекивање да ће хришћанство бити тако шире изучавано од других религија. За такво схватање може се наћи потврда у изучавању, нпр. историје која много шире и потпуније изучава Европу као континент, од нпр. Индије која је по површини слична Европи. Индија је природним планинским венцем Хималаји одвојена од Азије, а када је Европа у питању природне границе између ње и Азије нема. Да ли се о географији Индије, осим општих знања и појмова учи било шта више у европским школама?

Истичемо да између конфесионалне и неконфесионалне наставе о религији с друге стране, нема суштинске разлике.

За наставника конфесионалне наставе, осим стручне компетенције, потребна је и одлука цркве која подразумева да је он верник и да активно учествује у животу те верске заједнице.

За наставника неконфесионалног предмета одлучујућа је његова стручност, а не његов поглед на свет. Његово уверење (религиозно или

атеистичко) битно је само уколико је то сметња за обрађивање религиозних садржаја.

Европска комисија и Европски суд за људска права при одлучивању да ли је у настави прекршено право родитеља на васпитање своје деце у складу са сопственим религиозним и моралним уверењима, нарочито цене да ли су објективност и плуларност предавања религиозних и моралних садржаја били доследно заступљени. На тај начин покушава се спречити индокринација деце.

Код конфесионалних предмета није дозвољено (ако је уопште могуће) да садржаји буду објективни, критички и плуларно заступљени, већ је потребно посредовање које се врши преко наставника из те религије. Да ли је другачије посредовање од „аутентично“?

Код неконфесионалних предмета ученици треба да се упознавају са различитим религијама (да се не слажу унапред да су све религије осим једне неаутентичне) и да сваку религију (око 1000) представи овлашћени представник, што је практично неизводљиво.

За неконфесионалне предмете, у погледу статуса, важи принцип тзв. изборног предмета. То подразумева да за ученика тај предмет може бити изборан, а за школе је обавезан да га морају понудити као могући избор од више предмета.

Наравно, то подразумева потпуну слободу ученика да изабере предмет који их интересује да га продубљеније изучавају и ту не сме бити ограничавања, па ни ограничавања садржаја изборног предмета тиме што ће се проучавати тематика и садржај градива из обавезног наставног програма.

V. Реч две на крају

Између, држава и црква постојало је стално жариште полемике око потребе увођења веронауке у јавне школе. Претходила јој је полемика између протестантске и католичке противреформације, да би се касније полемика продубила на односе државе-нарочито одређене политичке странке и цркве. Због тога се веронаука и није формирала као подручје науке или васпитања, него чешће као поље борбе и доминације. Црква је настојала да придобије што више људи за своју вероисповест, а веронаука је подобно средство за остваривање такве

идеје и стварање монопола над јавном школом (са чиме се државе често не слажу).

У већини држава у Европи веронауке у школама нема. Уместо веронауке у виду катехизиса постоји конфесионална настава религије.

У САД и Француској начело одвојености државе и цркве је доследно спроведено.

Од такозваних бивших социјалистичких држава тзв. „земаља трензиције“, сматрамо интересантним истаћи искуство Словеније (бивше републике из састава СФРЈ) у којој је доследно спроведен принцип одвојености цркве од државе, тј. није дозвољено извођење верске наставе у школама чији је осниваћ и које финансира држава. Наиме у Словенији је забрањена веронаука у јавним школама. Словеначно искуство поштовања уставног начела одвојености цркве од државе је врло поучно, јер се није омогућило кршење устава и поред притисака, нарочито Свете столице која је у Међудржавном споразуму констатовала постојање отворених питања из области образовања и религије које ће међудржавни органи разрешити.

Познато је да је црква оштро осуђивала људска права изражена у Декларацији о правима човека и грађанина из 1979. године, нарочито право на слободу мисли, вероисповести, савести, изражавање и др. (све до Другог Ватиканског концила).

Што се тиче људских права морамо указати на однос цркве и партије у социјалистичким државама, у протеклом периоду који се односе на заштиту људских права.

Може се рећи да су црква и партија у социјалистичким земљама, формално признавале људска права али су их најчешће кршиле у вези са школама, тако што је партија седамдесетих година тражила од школе увођење марксистичког погледа на свет, чиме је вршена индоктринација, а родитељи спречавани да васпитавају децу сходно моралним или религиозним потребама уз неомогућност отварања приватних школа, што је била међународна обавеза државе.

Црква је последњих деценија радикално променила став према људским правима и постала загрижени поборник остваривања људских права.

Нужно је указати на одредбе Резолуције Европског парламента из 1984. године која није правно обавезујућа али препоручује, поред осталог, да држава

изједначи јавне и приватне школе односно финансира и приватне школе (Парламенто Еуропео 1984. 488-489).

Одлуке Европске комисије и Европског савета за људска права указују на друкчије тумачење I-ог Протокола Европске конвенције о очувању људских права и основних слобода, који гласи: ..."при вршењу својих функција које су у вези са васпитањем и образовање, држава мора да поштује право родитеља да обезбеди васпитање и подучавање које је у складу са њиховим религиозним и филозофским уверењима". Тумачећи цитирану одредбу Европски суд и Европска комисија за људска права јасно су одлучили да држава не мора субвенционирати трошкове образовања било које врсте или нивоа у складу са посебном културом, религиозним или конфесионалним традицијама (Мередиџ 1992: 26; Дигест 1985; 826-828).

Треба имати у виду да одредбе о одвојености цркве од државе, што је карактеристично за већину земаља, не значе одбацивање цркве од државе, тј. Из јавног живота, већ да држава ниједној верској заједници не пружа привилегије, односно друге дискриминише, односно да су верске заједнице самосталне.

Конвенција о децјем правима у члану 14. одређује да државе потписнице треба да поштују право детета на слободу мисли, савести и вероисповести.

Чланом 18. Опште декларације о правима човека уређује "свако има право на слободу мисли, савести и вероисповести".

Остаје питање расправљања: Због чега су деца посебно издвојена у утврђивању њихових права ако су иста права призната људима? Вероватно је одговор на ово питање дат у члану 5. тач. 5. Декларације о отклањању свих облика нетрпељивости и дискриминација на основу вере или уверења која регулише да: "свако дете има право на приступ васпитања коју у вези са вером или уверењем, у складу са жељама његових родитеља, односно законских старатеља, и не сме бити присиљено на наставу о вери или уверењу супротно жељама његових родитеља односно законских старатеља, при чему је корист родитеља водеће начело".

У преамбули поменуте декларације стоји да "држава поштује права и дужности родитеља...", тј. Штити децу од индокринације као негације дететовог права, (нпр. на дететову слободу вероисповести). Овим путем настојало се заштитити дете од државне индокринације, као што је у неким земљама био случај са марксистичким образовањем.

Када се спомиње неједнакост религиозних установа (код увођења верске наставе само неке цркве имају то право), сматрамо све наводе основаним јер издвајањем неких верских институција, а неуважавањем других грубо се нарушава основни друштвени принцип једнакости и равноправности. Треба имати у виду да ако неко ужива посебна права, предности или погодности, онда то значи да узима део уживања неке друге, онеме који те привилегије нема и зато не може у њима да ужива.

Поборници идеје за увођење веронауке у јавне школе позивали су се највише на потребу остваривања права родитеља у складу са сопственим религиозним и филозофским уверењима, што је држава дужна да омогући. Сматрамо да смо успели да укажемо да према међународним документима која су у вези са људским правима држава нема такву обавезу.

Из кругова блиских религиозним установама објашњава се потреба за наставом религије у јавној школи као остваривање права детета на целокупно васпитање, као услов за целовит развој појединца, као и формирање његовог идентитета, а тиме за добробит целог народа и друштва. Овакво становиште изазива многе полемике, уколико би настава религије била услов целокупног васпитања, то би могло да значи и увредљива претпоставка да је само религиозан човек, целовит човек, а нерелигиозан је непотпун, односно неко коме нешто битно недостаје. Исто тако, оваква интерпретација значила би моралну дисквалификацију и кршење људских права јер би деца која не похађају наставу религије била дискриминисана.

Морамо имати у виду да данас у свету има више од 100.000 религија, па је неприхватљиво и у већини земаља противустановно, било какво привилегисање једних на рачун других. Требало би у школама омогућити изучавање продубљеног приказа најзначајнијих светских религија, без идеолошке селекције. О томе коначну реч треба да дају стручњаци који се баве том проблематиком.

VI. Закључак

Питање зашто верске заједнице не узимају у обзир независност и аутономност државе у области школства, може се објаснити тиме што су оне после дуготрајног противљења и осуђивања прихватиле одвајање од државе, али

школство не сматрају подручјем које држава може самостално, тј. аутономно да уређује.

Одредбе устава европских земаља о одвојености државе од цркве треба аналогно посматрати са одредбама Устава поменутих земаља, Француске и САД, тј. земаља које су прве промовисале права човека и грађанина, а самим тим забраниле веронауку у јавној школи. Супротно понашањем на неки начин негирало демократске традиције у тим земљама.

Требало би у школама омогућити изучавање продубљеног приказа најзначајнијих светских религија, без идеолошке селекције. О томе коначну реч треба да дају стручњаци који се баве том проблематиком.

Забрана извођења наставе веронауке, није израз ни незадовољства ни мржње према цркви и религији, нити наставак потискивање религије из јавног живота. Овај став представља израз доследног остваривања уставног начела о раздвојености државе од верских заједница.

Milutin Đuričić

RELIGIOUS EDUCATION IN PUBLIC SCHOOLS

The question why religious communities do not take into account the state independence and autonomy of the state in the area of school system can be explained by the fact that they accepted separation from the state after long-lasting opposing and condemning that idea, but never considered school system as a field that can be governed freely or autonomously by the state.

Constitutional provisions of the European states on separation of state from the church should be regarded in accordance with the constitutions of the state mentioned above, as well as the Constitutions of France and United States, ie countries that were the first to promote human and civil rights, thus banning theology in public schools. Opposite acting would be in some way negation of democratic traditions in the mentioned countries.

It should be enabled studying detailed overview of the most significant world religions in schools, without ideological selection. The experts in that field should have the final word on that issues.

Prohibition of teaching theology is not the expression of dissatisfaction, neither hatred against church and religion, nor it is suppressing religion from public life. This concept is an expression of coherent enforcing of the constitutional principle on the separation of state from church.

Key words: *education; religion; the right to education; the right to freedom of religion.*